

LALE DEVRİNDE SADRAZAM VE HAREM DAİRESİNE AİT MUHASEBE MÜFREDAT DEFTERLERİNİN ÇÖZÜMLEMESİ

ANALYSIS OF THE ACCOUNTING INVENTORY OF GRAND VIZIER AND HAREM AT TULIP AGE

Ali APALI¹, Özlem Nilüfer KARATAŞ², İsmail BEKÇİ³

ÖZ

Osmanlı Devlet Muhasebe Sistemi son yıllarda muhasebe tarihi üzerine araştırma yapan bilim insanları tarafından üzerinde sıklıkla çalışılan bir konu haline gelmiştir. Osmanlı Devleti ile ilgili arşivler incelendiğinde Osmanlı İmparatorluğu'ndan (1299-1922) kalan yaklaşık olarak 95 milyon adet belge ve 360 bin adet defter bulunmaktadır. Bu belgelerin yaklaşık 15 milyon adedi ile defterlerin 180 bin adedinin direkt olarak muhasebe ile ilgili olduğu bilinmektedir. Sosyal, mali, iktisadi ve askeri her türlü mali bilgiye rastlanabilen bu belge ve defterlerin Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan XX. YY'ın sonlarına kadar olan kısmı Osmanlı Devleti'nin muhasebe sistemini oluşturan merdiven sistemine göre hazırlandığı tespit edilmiştir.

Çalışmanın konusunu, bu defterlerden biri olan, Hicri 6 Receb 1137 (Miladi 21 Mart 1725) tarihini taşıyan ve Başbakanlık Osmanlı arşivlerinden elde edilen Sadrazam ve Harem dairesine ait müfredat defteri oluşturmaktadır. Hem sadrazam dairesine hem de harem dairesine alınan bazı varlıkların (eşyaların) ve bazı kalemler için ödenen işçilik giderlerinin kaydının yapıldığı müfredat kayıtlarına ait defterin, muhasebe tarihi çalışmalarına kazandırılması ve Osmanlı Devlet Muhasebesi alanında çalışmak isteyen araştırmacılara yol gösterici olması çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Muhasebe Tarihi, Muhasebe Müfredat Defteri, Merdiven Sistemi, Lale Devri

ABSTRACT

In recent years, Ottoman State Accounting System has become a commonly studied subject among researchers that work on history of accounting. When the archives related to Ottoman State was examined, approximately 95 million documents and 360 thousand journals were found remained from Ottoman era (1299-1922). Approximately 15 million of these documents and 180 thousand of these journals were known to be directly related to accounting. It has been discovered that these documents and

¹ Yrd. Doç. Dr., Ardahan Üniversitesi, aliapali@ardahan.edu.tr

² Yrd. Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, ozlem_nilufer@yahoo.com

³ Prof. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, ismailbekci@nevsehir.edu.tr

journals which were recorded since the establishment of the Ottoman State to the end of 20th cc and include all kinds of financial information such as social, economic, and military were prepared according to the Mardiban system.

The subject of this study is the inventory of Grand Vizier and Harem which was one of the aforementioned journals and dated back to Hijri Rajab 6 (Gregorian March 21, 1725). The journal was collected from the Ottoman archives of the Prime Ministry of Turkey.

The main aim of this study is to open a path for the researchers who would like to work in the field of Ottoman State Accounting and to make this inventory, which has the records of purchases for Harem and labor costs for various items, available for the studies in the field of history of accounting.

Keywords: *Ottoman Accounting History, Accounting Inventory, Mardiban System, Tulip Age.*

1. GİRİŞ

Asırlar boyu varlığını sürdüren Osmanlı Devleti'nde, neredeyse bütün alanlarda olduğu gibi muhasebe sisteminin devletçi bir anlayışla geliştiği gözlenmektedir. Başbakanlık devlet arşivlerinde bulunan Osmanlı dönemine ait muhasebe ile ilgili defter ve belgelerin yarısından fazlasının devlete ait oluşu da bu durumun bir kanıtıdır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan dağılına kadar mali yapısı incelendiğinde iyi bir muhasebe sisteminin olduğu ve mali problemlerin muhasebe mantığı çerçevesinde çözülmeye çalışıldığı görülmektedir. Dolayısıyla muhasebe kültürünün özellikle devletin mali yapısında etkin bir durumda bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Osmanlı dönemine ait olan ve Hicri 6 Receb 1137 (Miladi 21 Mart 1725) tarihli Sadrazam ve Harem dairesi muhasebe müfredat defterine ait kayıta belgesinde, sadrazam ismine ait bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinden elde edilen C. DH. kodlu ve 6024 nolu dosyada bulunan belgenin tarihi dikkate alındığında, Lale Devri sadrazamı olan Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın sadrazamlık dönemine ait olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle devlete ait olan mali belgelerin incelenmesinde ve yorumlanmasında dönemin mali ve iktisadi durumunun bilinmesi önemlidir. Dolayısıyla çalışmada, öncelikle Lale Devri'nin mali ve iktisadi durumu ile ilgili bilgiler verilmiştir. Ayrıca belgenin içeriği ve yazılma usulü incelendiğinde, mali nitelikteki olayların ve işlemlerin Osmanlı Devleti'nin yüzyıllar boyu kullandığı bir muhasebe yöntemi olan merdiven yöntemi ile kayıt altına alındığı görülmektedir. Osmanlı Devleti'ne İlhanlılar'dan geçmiş olan merdiven yöntemi, 600 yıl boyunca mali iş ve işlemlerde kullanılan bir yöntem olarak muhasebe belgelerinde yer almıştır. Bu nedenle, tutulan kayıtların daha iyi çözümlenebilmesi için çalışmada, merdiven sisteminden de kısaca bahsedilmiştir. Son olarak verilen bu bilgiler ışığında müfredat defterinde yer alan bazı kayıtlar incelenmiş ve bu dönemde Haremeyn'e ait olan bir muhasebe müfredat defterinin nasıl düzenlendiği konusuna açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

2. LALE DEVRİ'NDE OSMANLI DEVLETİ'NİN MALİ VE İKTİSADİ YAPISINA BİR BAKIŞ

Osmanlı Kroniklerinde aslında Lale Devri diye bir dönem tanımlanması yapılmamaktadır. Osmanlı Devleti'nde 1718'de Avusturya ve müttefiki Venedik'le imzalanan Pasarofça anlaşması sonrasında Haliç ve Boğaziçi başta olmak üzere yaygın şekilde yetiştirilen lale bitkisinden dolayı ilk defa Yahya Kemal Beyatlı bu devir için "Lale Devri" ifadesini kullanmıştır. Diğer yandan bu ifadeyi tarihçi Ahmed Refik Altınay tarafından 1913 yılında "İkdam Gazetesi"nde yayınlanan makalede ve iki yıl sonra basılan kitabın başlığında kullanılarak Osmanlı literatüründe kullanımı yaygınlaşmıştır. 1730 yılında sona eren dönemde bir zevk, eğlence, yenileşme ve sivil reformları içine almaktadır. Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın uzun sadaret yıllarını içine alan dönemde siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerin geliştirildiği bir dönemdir. Paris, Viyana ve Moskova gibi yurtdışına gönderilen elçiliklerden bu dönemde sadece ticaret anlaşmaları ile değil aynı zamanda buldukları ülkelerin askeri gücü ve diplomaları ile de bilgi edinmeleri istenmiştir. (Özcan, 1988: 81-82).

Dönemin göze çarpan özellikleri arasında, ilk matbaanın açılması, kağıt fabrikasının kurulması, çinicilik gibi yerli sanatlara önem verilmesi, kütüphaneler kurulması, Avrupa'ya elçilerin gönderilmesi, Avrupa'dan esinlenerek saray ve köşkler inşa edilmesi gibi etkinlikler yer almaktadır (Elitaş vd., 2008: 480).

Dönemin Sadrazamı Damat İbrahim Paşa, göreve gelir gelmez ilk iş olarak hazineye bir çeki düzen getirmiştir. Damat İbrahim Paşa'nın görevi boyunca mali alanda yaptığı faaliyetleri şu şekilde sıralamak mümkündür; Defterdarlıkta bir kalemin lağvı, malikâne usulünde değişiklik, Evkafta ıslahat, hazinedeki kıymetli eşyaların sikkeye tahvili, meskûkâtın (paranın) tuğralı ve kordonlu olarak yenilenmesi, biriken maaşların ödenmesi, kuruşa nispeten akçe piyasasının resmi olarak ikinci defa yükseltilmesi, asker sayısının azaltılarak tasarruf yoluna gidilmesi gibi (Erdenen, 2003: 18). Özellikle 17.yy'dan itibaren tımarlı sipahilerin sayısı azalmış, yeniçerilerin sayısı artmış, maaş ödemelerinde sıkıntı yaşanmış, konulan yüksek vergiler bu ödemeleri yapmaya yetmemiş ve tımarlı sipahilerin topraklarını terk etmeleriyle tımar sistemi bozulmaya başlamıştır (Elitaş vd., 2008: 494). Bu durumun Osmanlı ekonomisine ne denli zarar verdiğini gören Damat İbrahim Paşa, özellikle askeriyeye ilgili önemli düzenlemeler yapmıştır. Damat İbrahim Paşa'nın izlediği politikalar sayesinde 1718'den 1721 yılına kadar iki fasılda varidat fazlası elde edildiği görülmektedir. Aşağıdaki Tablo 1'de askeriyeye ile ilgili düzenlemeler sayesinde elde edilen gelir gösterilmektedir (Erdenen, 2003:19).

Tablo 1:Askerler Esamesinin Usul ve Nizamına Konulmasından Elde Edilen Tasarruf

Kese	Kuruş
2.736	27
3.939	254
Yekun	Yekun
6.675	281

Kaynak: Erdenen, 2003:19

Ancak bu önemli gelişmelere rağmen dönemin mali sorunları çözülememiştir. Halk yüksek fiyatlar, işsizlik, para darlığı, yüksek vergiler ve saray eğlencelerine yüksek bütçeler ayrılmasından dolayı şikâyet etmesi ile birlikte Patrona Halil isyanı ile lale devri sona ermiştir (Shay, 2009: 21).

Lale devrinde yaşanan bu olumsuzluklara rağmen muhasebe düzeni, kalemler, defterler ve kayıtların genel yapısı bozulmamıştır. Mali kayıt düzeninin, devletin varlıklarını, gelirlerini koruyan, gelirlerini ve giderlerini sürekli denetleyen güvenilir yapısını koruduğunu söylemek mümkündür. Kayıt düzeni, Osmanlı İmparatorluğu'nun belki de en sağlam, en güvenilir ve asırlar boyu kendi içinde gelişerek sürekliliğini koruyan bir kurumudur (Güvemli: 1998: 646). Lale Devri'nin önemli muhasebe ve maliye kalemlerine bakılacak olursa bu kalemleri şu şekilde sıralamak mümkündür (Uzunçarşılı, 1988: 346-353); Ruznamçe-İ Evvel, Başmuhasebe Kalemi, Haremeyn Muhasebesi, Anadolu Muhasebesi, Suvari Mukabelesi, Sipah Kalemi, Silahdar Kalemi, Mevkufat Kalemi, Maliye Kalemi, Cizye Muhasebesi, Küçük Ruznamçe Kalemi, Piyada Muhasebesi, Küçük Evkaf Kalemi, Haremeyn Mukataası, Pikapos Mukataası Kalemi, Başmukataa Kalemi, Maden Maa Salyane Kalemi, İstanbul Mukataası, Bursa Mukataası, Avlonya Maa Ağrıboz Mukataası Kalemi, Mektubi-İ Defteri Kalemi ve Ganem Kitabeti.

Çalışmada incelenen belge, sadrazam ve harem dairelerine aittir. Bu dairelerin mali işleri ile ilgilenen maliye kalemi Evkaf ve Haremeyn ile ilgili muhasebe dallarıdır.

Evkaf Muhasebesi” Osmanlı devlet muhasebesinde vakıfların devlet merkezinde yapılacak işleri ve gelirler ile meşgul olan muhasebe birimleridir. Buna ilaveten saray ile ilgili işlerin muhasebeleştirildiği “Haremeyn Muhasebesi”, saray erkanına ait vakıfların işleri ile uğraşan muhasebe birimi olarak bilinmektedir. Haremeyn muhasebesi, daha sonra evkaf muhasebesi ile birleştirilmiştir (Güvemli vd. 2014: 501-502).

Ayrıca çalışmaya konu olan belge daha önce de belirtildiği üzere Osmanlı'nın asırlar boyunca kullandığı merdiven yöntemine göre hazırlanmıştır. Bu belgenin incelemesine geçmeden önce aşağıda merdiven yöntemi ile ilgili kısaca bilgi verilmiştir.

3. OSMANLI DEVLETİNDE KULLANILAN MUHASEBE YÖNTEMİ

Osmanlı Devleti ve onun yönetim sistemi, ulaşım ve iletişimin günümüz dünyasından çok geri olduğu bir dönemde üç kıtaya yayılan geniş bir coğrafyada çok farklı kültürlerle sahip insanları yönetme becerisinde bulunmuştur. Böylesine büyük bir organizasyonun devamlılığı da elbette kendi tesis ettiği sistemlerin mükemmel çalışmasıyla yakından ilgilidir. Bu sistemlerden biri olan mali düzen ve mali işlemlerin kayıtlarının muhasebe defterlerine yansıtılması da aynı şekilde kusursuz bir muhasebe sistemini zorunlu hale getirmiştir (Can ve Esen, 2010: 4).

Osmanlı Devleti'ne yakın topraklarda kurulmuş olan devletlerin kullanmış olduğu muhasebe sistemine ait belgeler ile Osmanlı maliye sistemine ait birçok belge arşivlerde yer almaktadır. Bu belgelerden bir tanesi de merdiven yöntemi ile hazırlanan sadrazam ve harem dairesine ait müfredat kayıtlarıdır. Osmanlı Devleti'nde yüzyıllar boyu devletin bütün kurumlarında merdiven yöntemi diye anılan bu muhasebe

yöntemi kullanılmıştır. Yöntem, bir Arap -İslam Devleti olan Abbasi Devleti'nde (750-1258) ilkel bir biçimde başlamış, daha sonra bugünkü İran'da bir Moğol Devleti olan İlhanlılar'da (1256-1335) gelişmiş ve Osmanlı Devleti'nde (1299-1922) olgunlaşmış bir devlet muhasebe yöntemidir (Güvemli ve Güvemli, 276: 2006).

Osmanlı Devleti'nde kullanılan merdiven yönteminin özellikleri şu şekilde sıralanabilir (Elitaş vd., 2008: 182).

- Devletçilik egemen ülkelerde devlet muhasebesi için kullanılmıştır.
- Devletin gelirleri ve giderleri için vergi gelirlerinin toplanması ve harcanması esasına dayanır.
- Vergi gelirlerinin eyaletlerden alınması her eyaletin toplam vergi gelirlerinin ve vergi türlerinin alt alta yazılarak toplanması şeklinde gerçekleştirilir.
- Harcama türleri ve tutarlarının alt alta sıralanması esastır.
- Sistemin, muhasebenin tahakkuk esasına göre çalışması esastır. Ancak tahakkuk maddesi yapılmadan işlemlerin yürütüldüğü bilinmektedir. Tahakkuk tutarı başka bir yerde takip edilmektedir.
- Devletin bir yıllık gelirlerinin tek bir kayıt ile yapılmasını sağlar.

4. SADRAZAM VE HAREM DAİRESİ MÜFREDAT DEFTERİ

Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinden elde edilen belge, Hicri 6 Receb 1137 (Miladi 21 Mart 1725) tarihlidir. Söz konusu belge, arşiv kayıtlarında “Sadrazam ve Harem Dairesine bir ay içinde yapılan sarfiyatın miktarı ve müfredatın havi defter” başlığı ile yer almaktadır. Bu defter kaydı fiziki olarak (Ek: 1) üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm “*Defter oldur ki devletlü keremkânım efendim sultanım hazretlerine verilen eşyalarıdır*” başlığını taşımakta olup, devam eden bölümlerde sadrazam ve harem dairesine giren eşyalar kayıt altına alınmıştır. Bu eşyalara ait bedeller ve miktarlar ayrıca her eşyanın karşısına yazılmıştır. Belgenin ilk bölüm kaydının dökümü Tablo 2a'da gösterilmiştir.⁴

Tablo 2a: Sadrazam ve Harem Dairesi Müfredat Defteri Kayıtları (İlk Bölüm – 1. Kısım).

	Miktar	Birim Fiyat (Akçe)	Tutar (Akçe)
Kadife Yasdık Çift	5 (Kıyye) ⁵	540	2700
Yasdıklara Kırmızı Bez Top	3 (Kıyye)	180	0540
Mindere Bastıkları Yapağı	250 (Kıyye)	13	3250
Gallatlık Bez Top	12 (Kıyye)	100	1200
Mükemmel Beledi Döşek	1(Kıyye)	-	0660
			8350
Mükemmel Baş Yasdığı	1(Kıyye)	-	0220
Kebir Yorgan	5 (Kıyye)	360	1800
Mezbûr Yorganlara Çarşaf	5 (Kıyye)	240	1200
Yemeni Mik'ad (...)	18 (Kıyye)	60	1080
			12650
Çuka Ocak Yaşmağı	1(Kıyye)	-	00360
Tahriri Kapı Perdesi	1(Kıyye)	-	00720
(...)	25	66	01650
Harameyn-İ Kebirde Taş özdeye Kadife Yasdık	3 (Kıyye)	540	01620
			17000

⁴ Ek'te verilen Orijinal belgedeki bilgiler tarafımızdan tablolaştırılmıştır.

⁵ Kıyye (1 Okka)

Yasdıklara Kırmızı Bez Top	2 (kıyye)	180	00360
Minderlere Yasdıklara Yapağı	135 (Kıyye)	13	01755
Yasdıklara Minderlere Galaflık Bez Top	6,5 (Kıyye)	-	00660
Şilte İçin Diyarbekir Bezi Top	1 (Kıyye)	200	00200
			(19975)⁶21175⁷
Mustafa Bey İçin Yağmurluk	1		00150
(...) Mik'Ad	10 (Zira ⁸)	60	00600
(...) İçin Beledi Döşek	1 (Kıyye)	-	00600
(...) Mükemmel Koltuk Yasdığı	1 (Kıyye)	-	00300
Yekûn			(21615)⁹21725¹⁰
			00360
			21975¹¹

Tabloya göre Sadrazam ve Harem Dairesine alınan varlıklar (kumaş, bez, perde, yastık, döşek, çarşaf gibi) hem miktar olarak hem de fiyat olarak takip edilmektedir. Belgenin ilk bölümünün ilk yekûn alımına kadar olan kısmında bazı ara toplamlar alınarak kayıtlara devam edildiği görülmektedir. Üçüncü ara toplam olan 17.000 akçe'ye kadar herhangi bir tutarsızlık görülmemiştir. Ancak 17.000 akçe'den sonra yer alan ara toplamda bir hata tespit edilmiştir. Şöyle ki; 17.000 Akçe'ye ilave edilen (360, 1.755, 660, 200) 2.975 akçelik tutar ile bir sonraki ara toplamın 19.975 Akçe olması gerekirken siyah yazı ile ilk etapta 21.175 akçe olarak kayıt altına alınmıştır. Devam eden kayıtlarda yine hatalı olan 21.175 akçe olan tutar dikkate alınmış ve ilk genel yekûn önce (7 nolu dipnot) 21.725 akçe olarak belirlenmiş sonrasında gerçekleşen hatanın farkına varılmış ve siyah yazıların üstünden kırmızı yazılar ile geçilerek doğru olan (son ara toplam) 19.975 akçe olarak düzeltilirken, yekûn hanesi de 21.615 akçe olarak düzeltilmiştir. Son bir ilave işlem ile (360) yekûn hanesi 21.975 akçe halini almıştır.

Söz konusu belgenin ilk bölümünün ikinci kısmının kayıt altına alındığı bilgiler Tablo 2b'deki gibidir.

Tablo 2b: Sadrazam ve Harem Dairesi Müfredat Defteri Kayıtları (İlk Bölüm – 2. Kısım).

	Miktar	Birim Fiyat (Akçe)	Tutar (Akçe)
İstanbul Kari Yorgan Yüzü Çift	4 (Kıyye)	135	0540
Mezbûr Yorganlara Harcı	4 (Kıyye)	255	1020
Kalemkari Hind Yemeni Yorgan Yüzü	4 (Kıyye)	600	2400
Hind Yemenisi Yorgana Harc Ve Çarşaf	1 (Kıyye)	-	0795
Harc-I Yorgana Çarşaf	4 (Kıyye)	200	0800
			5555
Acem Kumaşı Kuşak Yastığına Penbe	2,5	50	0125
Peşkir Ve (...) Penbe	3	50	0150
Baş Yastığına Pople	1	-	0100
İstanbul Yemenisi	20 (Zira)	16	0320
			6250
Acem Yemenisi	21 (Zira)	27	0567
Balya Baş Yastığına Ve Şayişe Penbe	7	50	0350
Galaflık Bez Top	1 (Kıyye)	-	0100
Yekun			7267¹²

⁶ Düzeltilmiş toplam

⁷ Hatalı toplam

⁸ Zira: Yarım metrekareden biraz daha fazla olan bir ölçü birimi.

⁹ Düzeltiş toplam

¹⁰ Hatalı toplam

¹¹ Cem'an yekûn kısmında dikkate alınan toplam

¹² Cemân yekûn kısmında dikkate alınan toplam

Tablo 2b'dede satın alınan varlıkların miktar ve tutar olarak takip edildiği görülmektedir. İlk bölümün ikinci kısmında, iki ara toplam ile beraber bir cem'an yekün toplamına aktarılan eşya kayıtları gerçekleştirilmiştir. Bu kısımda yer alan ilk ara toplam 5.555 akçe, ikinci ara kısım, 6250 akçe olarak kaydedilirken cem'an yekün ise 7267 akçe olarak kayıtlara girmiştir. 12 farklı eşyanın kaydı tutulurken bunlardan bazılarının çözümlemesi yapılamamış ancak yapılan muhasebe kayıtlarında da bir hatanın varlığına rastlanılmamıştır. Birinci bölümün üçüncü kısmında yer alan kayıtlar ise aşağıda Tablo 2c'deki gibi tespit edilmiştir.

Tablo 2c: Sadrazam ve Harem Dairesi Müfredat Defteri Kayıtları (İlk Bölüm – 3. Kısım).

	Miktar	Birim Fiyat (Akçe)	Tutar (Akçe)
Kalemkari yorganın harcı	2 (Kıyye)	795	1590
Behkâri yemeni yüz yastıkları penbe	2,5	50	0125
Balya acem kumaşı yastık penbe	4	50	0200
Mezbûr yastıklara gallaflık penbe top	1	-	0090
Harami (...) ve Diyarbakır bezi top	2 (Kıyye)	210	0420
			2425
Yorgan	4 (Kıyye)	270	1080
Def'a kebe	4 (Kıyye)	260	1040
Balya yatak bağı	2 (Kıyye)	260	520
Balya yemeni bohça	1 (Kıyye)	-	045
Mü'mer başı yastığı	1 (Kıyye)	-	300
Yekûn			5410

İlk bölümün üçüncü kısmı bir ara toplam 2.425 Akçe ve bir de kısım toplamı 5.410 Akçe'den oluşmuştur. Bu kısım sadece alınan eşyaların müfredat kayıtlarından oluşurken, kayıtlarda satın alınan varlıklar dışında başka herhangi bir maliyet kalemi yer almamıştır. Bu durum Tablo 2d'de verilmiştir.

Tablo 2d: Sadrazam ve Harem Dairesi Müfredat Defteri Kayıtları (İlk Bölüm – 4. Kısım).

	Miktar	Birim Fiyat (Akçe)	Tutar (Akçe)
Acem kumaşı ve alaca atlas kuşak yastıklarına penbe	5	50	0250
Hareme yorgan	1 (Kıyye)	-	0270
Hareme kese	1 (Kıyye)	-	0260
Küçük Ali'ye yastık	1 (Kıyye)	-	0135
Dolaç Hasan'a mısır kari alaca çarşaf	1 (Kıyye)	-	0150
			1065
Ve yorgan maa çarşaf	1 (Kıyye)	-	0390
Hasan gulamla yorgan maa çarşaf	-	-	0390
Def'a kese	1 (Kıyye)	-	0240
Def'a baş yastığı	1 (Kıyye)	-	0135
Yekûn			2220

Belgenin ilk bölümünün dördüncü kısmı bir ara toplam olan 1.065 akçe ve bir de kısım toplamı olarak 2.220 akçe'den ibarettir. Bu kısımda bir eşyanın miktarı hariç, diğer sekiz eşyanın miktarlarının bir adet olduğu anlaşılmaktadır. Buradan yola çıkarak kayıtları tutan kâtibin, birim fiyatları ayrıca kayıt altına alma ihtiyacı duymadığı söylenebilir.

Belgenin orta bölümü üç kısımdan oluşmaktadır. Orta bölümün birinci kısmının merdiven yöntemine göre tutulan kayıtları aşağıda Tablo 3a'da verilmiştir.

Tablo 3a: Sadrazam ve Harem Dairesi Müfredat Defteri Kayıtları (Orta Bölüm-1. Kısım).

	Miktar	Birim Fiyat (Akçe)	Tutar (Akçe)
Mustafa Bey için peşkir şiltesine penbe	3 (Kıyye)	50	0150
Haram-i kepire kapı perdesi	1(Kıyye)	-	0360
Def'a minder puşisi için velense	1(Kıyye)	-	0360
Şilte tazelemesi	2 (Kıyye)	4	0080
Küçük Ali galamla çarşaf yorgan	1(Kıyye)	-	0390
			1340
Def'a mezbura çarşaf	1(Kıyye)	-	0150
El-hâc ağanın odasına yapağı	45	13	0585
Gallaflık bez top	10 (Kıyye)	100	1000
Kırmızı bez top	22,5 (Kıyye)	12	0270
			3345
Haram-i sagire (...) yorgan maa çarşaf	1	-	0600
Def'a (...) puşisi için İstanbul kari yemenileri	16 (Kıyye)	9	0144
Def'a (...)	1	-	0225
Haram-i kepire kalemkari yorgan harcı	1	-	0390
			4704
Haram-i sagire yorgan	2 (Kıyye)	360	0720
Haram-i sagire mükemmel baş yastığı	2 (Kıyye)	270	0540
Küçük Hasan alamla minder	1	-	0160
			6124
(...) kebir minderlerine ve yastıklarına yapağı	13 (Kıyye)	1524	19812
Çuka mik'adlar için kırmızı bez top	22 (Kıyye)	180	3960
Gallaflık bez top	37 (Kıyye)	100	3700
Yastıklar için kırmızı Diyarbakır bezi top	10 (Kıyye)	210	2100
			35696
Ocak yaşmağına kapı perdesine tahrir için			600
Mezbûrlara astar top	3 (Kıyye)	180	540
Acem kumaşı yastıklara penbe	16,5 (Kıyye)	50	825
Mezbûr yastıklar için gallaflık yine bez top	2 (Kıyye)	90	180
			37841
Palitler için penbe kıyye	16,5 (Kıyye)	50	825
Üstadiye oda keçesi	-	-	700
Sofa cedide yemeni mik'ad zira	20 (Zira)	57	1140
İbrişim saçak	80 (Kıyye)	32	280
			40786
Yorgancı üstadiyesi	-	-	2000
Kayalı pendanlı yastık çift	5 (Kıyye)	3600	18000
Haram-i sagirin yastıklarına bez top	5 (Kıyye)	180	900
Yekûn			61686

Yedi ara toplam (1340, 3345, 4704, 6124, 35696, 37841, 40786) ve bir kısım yeknünden (61.686 Akçe) oluşan kayıta satın alınan varlıklar genel olarak “kıyye” olarak Osmanlı zamanında kullanılan miktar ölçü birimi esas alınarak kayıt yapılmıştır. Ancak kıyyenin yanında “zira” ve belirtilmeyen ölçü birimleri de belgenin bu bölümünde yer almıştır. Bu kısmın öne çıkan özelliği ise yorgancı üstadına ödenen bedelin de merdiven yöntemi ile eşyalarla birlikte kayıtlarda yer alması olmuştur. Sadrazam ve Harem Dairesi Müfredat Defteri orta bölüm-2. kısım aşağıdaki tablo 3b'de verilmiştir.

Tablo 3b: Sadrazam ve Harem Dairesi Müfredat Defteri Kayıtları(Orta Bölüm-2. Kısım).

	Miktar	Birim Fiyat (Akçe)	Tutar (Akçe)
Çerim minderlerine ve yastıklarına üstadiye			240
Harimi sagirin oturak minderlerine yapağı	17 (Kıyye)	13	221
Mezbure İstanbulkari yemeni zira	18 (Kıyye)	16	288
Haram-i sagire mükemmel beledi döşek	1	-	660
Baş yastığı	-	-	200
			1609
Def'a baş yastığı	2 (Kıyye)	200	400
Yorgan tazelemesi	3 (Kıyye)	50	150
Mezbûr yorganlara zam olunan penbe	1,5 (Kıyye)	50	75
			2234
Hasan Gulama ihram	1	-	140
Taş evin minderlerine yapağı	292,2 (Kıyye)	13	3798
Kıbrisi Efendi odasına yapağı	20 (Kıyye)	13	260
Taş evde yer gallalık bez top	7 (Kıyye)	100	700
			7132
Yüz yastığına diba yastıklara penbe	5 (Kıyye)	50	250
Behkari yemeni zira	130,5 (Kıyye)	65	8482
Sagir kumaş yastık	4 (Kıyye)	180	720
Yekûn			16585
(Artık olan kuruluşlardan düşülen tutar)			1
(Düzeltilmiş toplam)			16584

Yukarıdaki tablo 3b’de yer alan Orta Bölümün ikinci kısmında yer alan kayıtlar, üç ara toplam (1609, 2234, 7132) ve bir kısım toplamdan (16.585 Akçe) meydana gelmiştir. Bu kısmın diğerlerinden farklı yanı, “*Taş evin minderlerine yapağı*” için ödenen 292,2 akçelik birim fiyatla alınan 13 kalemin toplam tutarı (3.798,6 Akçe) ile “*Behkari yemeni zira*” için ödenen 130,5 akçelik birim fiyatla alınan 65 kalem eşyanın toplam (8.482,5 Akçe) tutarından oluşan ondalık kısımlarının, öncelikle yekûn hanesinde dikkate alınmamasıdır. Devam eden sütunda ise iki ondalıklı tutardan oluşan 1,1 akçelik fark 1 akçe olarak yuvarlanmış ve yekûn olan 16.585 akçeden düşülerek cemen toplam hanesine 16.584 akçe olarak aktarılmıştır.

Orta bölümün son kısmı bir başlıkla başlamış olup başlık yazısının sonunda “sene 137” kaydı bulunmaktadır. Bu sayı, 1137 senesinin kısaltması olarak kullanılmış ve başlıktan sonra devam eden kısmın kaydı oluşturulmuştur.

“Berayı lazıme olan (...) kundaklı fi gurre-i (...) sene 137”

Tablo 3c: Sadrazam ve Harem Dairesi Müfredat Defteri Kayıtları(Orta Bölüm-3. Kısım).

	Miktar	Birim Fiyat (Akçe)	Tutar (Akçe)
Kalapdanlı yastık çift	3 (Kıyye)	3600	10800
(...) şam	6,5 (Kıyye)	720	04680
Beha’i penbe	481 (Kıyye)	40	19240
Beha’i yün	264 (Kıyye)	12	03168
Beha’i gallalık beyaz bez top	44 (Kıyye)	95	04180
			42068
Beha’i (...) mik’ad top	18 (Kıyye)	160	02800
Beha’i (...) yemeni perdelik	35 (Kıyye)	65	02275
Beha’i beyaz kırmızı (...) perde	6 (Kıyye)	140	00840
Evde yorganı ve hallaç (...)	32 (Kıyye)	50	01600

			49583
Evde tahrir perdeyi 2 baş ve 1 ocak	-	-	00780
Yekûn			50363

Yukarıdaki tablo 3c’de orta bölümün son kısmı, iki ara toplam (42.068 Akçe, 49.583 Akçe) ve bir cem’an toplam kısmına aktarılan toplamlardan (50.363 Akçe) oluşmaktadır. Bu kısımda bulunan bütün masraf kalemlerinin miktarı “kıyye” ile oluşturulmuştur. Sadece “evde tahrir perdeye 2 baş ve 1 ocak” olarak kayıt altına alınan varlığın miktar ve birim fiyatı bilgisi tespit edilememiştir.

Aşağıdaki Tablo 4a, Sadrazam ve Harem Dairesi Müfredat Defteri Kayıtlarının son bölüm 1. kısımdaki bilgileri içermektedir.

Tablo 4a: Sadrazam ve Harem Dairesi Müfredat Defteri Kayıtları (Son Bölüm-1. Kısım).

	Miktar	Birim Fiyat (Akçe)	Tutar (Akçe)
Küçük Hasan için kese	1 (Kıyye)	-	240
(silik) için velense	1(Kıyye)	-	330
Gulam ¹³ Ahmed’e ve Ali’ye minder	2 (Kıyye)	240	480
Misafir için çarşaf	1(Kıyye)	-	180
Osman Bey için yorgan harcı	2 (Kıyye)	210	420
			1650
Gulam kabağ minder	1(Kıyye)	-	0240
Def’a yorgan	1(Kıyye)	-	0240
Def’a kese	1(Kıyye)	-	0240
Def’a yastık	1(Kıyye)	-	0150
			2520
Orta keçesi zira’	18 (Kıyye)	80	1440
Hazine odasına keçe zira	27,5 (Kıyye)	80	2200
Şilte için penbe	7 (Kıyye)	50	0350
Şilte için kırmızı bez top	2 (Kıyye)	180	0360
			6870
Gallaflık için penbe bez top	2 (Kıyye)	90	0180
Şilte tazelemesi	2 (Kıyye)	-	0060
Misafir odasına kebir minder	1 (Kıyye)	-	0600
Yorgan maa çarşaf	3 (Kıyye)	390	1170
			8880
Sofralık için İstanbul kari yemeni	8,5 (Zira)	-	0170
Cariye için kadife yastık çift	9 (Kıyye)	500	4500
Mezbûr yastıklar için kırmızı bez top	8 (Kıyye)	180	1440
Yapağı	513 (Kıyye)	13	6669
			21659
Gallaflık için bez top	29 (Kıyye)	100	02900
Yemeni mik’ad zira	39 (Kıyye)	55	02145
Kapı perdesi	3 (Kıyye)	240	00720
Ocak yaşmağı	3 (Kıyye)	180	00540
			27964
Orta keçesi zira’	60 (Kıyye)	70	04200
Mimel döşek	3 (Kıyye)	600	01800
Yorgancı üstadiyesi	-	-	00300
Kebir oda keçesi	80 (Kıyye)	90	07200
Yekûn			41464

¹³ Oğul, delikanlı

Son bölümün birinci kısmı, uzun bir kısım halinde altı ara toplam (1650, 2520, 6870, 8880, 21659, 27964 Akçe) ve birinci kısım toplamı (41.464 Akçe) kalemi ile kayıt altına alınmıştır. Bu kısımda, bütün eşyaların miktarları belirlenmişken, bazılarının birim fiyatları yazılma ihtiyacı hissedilmemiştir. Kısım altında bir de “yekün” hanesinin iki üst sütununda bir adet işçilik gideri bulunmaktadır. “Yorgancı üstadiyesi” ismi ile kayıt altına alınan işlemde, 300 akçe işçilik gideri ödenerek işlemin kayıt altına alındığı yer almıştır. Ayrıca bu kısımda bir de “Cariye için kadife yastık çift” kalemi yer almakta olup bunun için 9 kıyye miktarında, 500 birim fiyatlı ve 4500 akçe harcanmış olup bu da yapılan kısım kaydının harem dairesine ait olduğunu işaret etmektedir. Devam eden kısımdaki muhasebe kayıtları ise aşağıdaki şekilde meydana getirilmiştir.

Tablo 4b: Sadrazam ve Harem Dairesi Müfredat Defteri Kayıtları(Son Bölüm-2. Kısım).

	Miktar	Birim Fiyat (Akçe)	Tutar (Akçe)
Harami kebire mindere ve yastığa yapağı	18 (Kıyye)	13	234
Yemeni mik'ad	8 (Kıyye)	55	440
(...) yorganda	1 (Kıyye)		540
Def'a tehkri yorgan	1(Kıyye)		780
(...)	1(Kıyye)		270
			2264
(...) minderi 4 kıyye yapağı	50 (Kıyye)	13	0650
Gallaflık bez top	3 (Kıyye)	100	0300
Harami sağire yüz yastığına penbe	1 (Kıyye)	-	0050
Minder şiltesine penbe	11 (Kıyye)	50	0550
			3814
Musul bezi	20(Kıyye)	27	0540
Gallaflık için penbe bez top	22 (Kıyye)	90	0225
Baş yastıklarına yapağı	11 (Kıyye)	13	0143
Mezbûr yastıklara galat	-	-	0050
Yekun			4772

“Haremi kebire mindere ve yastığa yapağı” kalemi ile başlayan kısım kayıtlarının yine harem dairesine alınan müfredat dökümü olduğuna işaret etmektedir. Bu kısım iki ara toplam (2264, 3814) ve bir kısım toplamından (4772 Akçe) meydana gelmiştir. Bu kısmın 12 kalemi, eşya kaydından oluşurken “yekün” kaleminden önceki “mezbûr yastıklara gallat” kaleminin işçilik gider kaydı olarak oluşturulmuştur.

Lale Devri Sadrazam ve Harem Dairesi müfredat kayıtlarının bulunduğu müfredat defterinin son kısmında her iki daireye yapılan toplam tutarlar kısım toplamlarından “cem'an yekün” adı altında aşağıdaki tablo 4c'de kayıt altına alınmıştır.

Tablo 4c: Sadrazam ve Harem Dairesi Müfredat Defteri Kayıtları(Son Bölüm-3. Kısım)Cem'an Yekûn.

Açıklama	Tutar (Akçe)
	21975
	07267
	05410
	02220
I. Kısım Toplamı	36872
	61686
	16584
	50363
II. Kısım Toplamı	165505
	041464
	004772
I.-II.-III. Kısım Toplamları	211741

Tablo 4c’de gösterilen kısım toplamları akçe olarak kayıt altına alınmışken, bunların altında yer alan tutar 1764,5¹⁴ kuruş olarak kaydedilmiştir. Bu tutardan 3 kuruş çıkarılmış, genel belge toplamı 1761,5 kuruş olarak sonlandırılmış ve şu not düşülmüştür; “1761,5 yalnız bin yedi yüz altmış bir buçuk kuruştur” ve “İş defterde yazılı olanlara mutabık kalınmıştır”

Belgenin en sonunda “Defterde yazılı olan eşyanın kıymeti 1761,5 kuruşu yardımsever efendimizin hazinedarları Mustafa Ağa tarafından tamamen aldığım için işbu mahalle şerh verildi ve mühürlendi” yazılarak “6 Receb 1137” tarihi atılmıştır. Ayrıca muhtemel kayıt altına alan kişinin ismi “Es-Seyyîd İbrâhîm” olarak yazılmış ve mühür yolu ile belge kapatılmıştır.

5. SONUÇ

Hicri 6 Receb 1137 tarihli olan belgenin analiz edilmesi ile bu çalışmada muhasebe tarihi çalışmalarına katkı sağlamaya çalışılmıştır. Bu belgenin analizi sonrasında elde edilen bazı bulgular aşağıdaki şekilde sıralanabilir;

- Belge, Lale Devrine yani Sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşa Dönemine ait olup belgede önce sadrazam dairesi sonrasında ise harem dairesine ait müfredat kayıtları yer almaktadır.
- Belge merdiven yöntemine göre kayda alınmıştır. Bu durum Lale Devri’nde de mali işlerin kaydedilmesinde merdiven yönteminin kullanıldığını göstermektedir.
- Belge, üç ana kolondan oluşmuş olup, belirli aralıklarla ara toplamlar alınarak sonuca gidilmiştir. Bu durum, kayıtlar yapılırken herhangi bir hataya meydan vermemek amacıyla ara toplamların kontrol edildiğini göstermektedir. Bu durum, günümüz muhasebe sistemindeki genel geçici mizanla yapılan kontrol işlemine benzetilebilir.
- Satın alınan varlıklar, hem miktar olarak hem de tutar olarak takip edilmiştir. Hazırlanan tabloların günümüz muhasebe sisteminde kullanılan envanter defteriyle örtüşmektedir.
- Satın alma bedellerinin yanı sıra ödenen işçilikler de ayrıca kayıt altına alındığı görülmektedir.

¹⁴ 211.741 akçe/120:1764,5 kuruş (Burada kullanılan 120 sayısına şu şekilde ulaşılmıştır; 3 akçe: 1 para iken 40 para 1 kuruşa denk gelmektedir.

- Belgede yer alan ara toplamlar belgenin sonunda “cem’ân yekün” adı altında yeniden düzenlenerek genel toplama ulaşılmak için kullanılmıştır. Burada ara toplamları basit olarak genel geçici mizan “cem’ân yekün” ü ise kesin mizan olarak nitelendirmek mümkündür. Bu durumun kanıtı olarak, her kısım toplamlarının sağlamalarının alınması ve bunların doğruluğuna dair işaretlemeler yapılarak “cem’ân yekün”e ulaşılması gösterilebilir.
- Ara toplamlarda hatalar olsa bile, bu hatalar daha sonra düzeltilerek toplam yekünlerin doğru olması sağlanmıştır. Bu durum denetim mekanizmasının çalıştığını göstermektedir.
- Müfredat kayıtları, miktarsal ve birim fiyatları belirlenerek yapılmış ancak belge sonunda akçe üzerinden bulunan genel toplam kuruş’a dönüştürülerek sonuç cümlesi kuruş olarak kaydedilmiştir.
- Sonuç bölümünde kuruş olarak düşülen not ayrıca yazı ile de kesinlik kazandırılmıştır.
- Belgenin en sonuna tarih atılmış ve bu tarih ile birlikte kayıt altına alanın ismi yazılmış ve mühürlenerek belge kapatılmıştır.

KAYNAKLAR

- Can, Ahmet Vecdi, Esen, Sinan (2010), “Osmanlı Muhasebe Sistemi ve 1530 Yılına İlişkin Yapılan Kayıtların Işığında “Bir Osmanlı Livası: Prizren”, 2. Uluslararası Balkanlarda Sosyal Bilimler Kongresi, Kosova.
- Erdenen, Orhan (2003), *Lale Devri ve Yansımaları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Birinci Baskı, İstanbul.
- Elitaş, Cemali-Güvemli, Oktay-Aydemir Oğuzhan-Erkan Mehmet-Özcan Uğur-Oğuz, Mustafa, (2008), *Osmanlı İmparatorluğunda 500 Yıl Boyunca Kullanılan Muhasebe Yöntemi: Merdiven Yöntemi*, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayınları, Ümit Ofset Matbaacılık, Ankara.
- Güvemli Oktay, (1998), *Türk Devletleri Muhasebe Tarihi-Osmanlı İmparatorluğu-Tanzimata Kadar*, Cilt.2, 2. Baskı, İstanbul.
- Güvemli, Oktay, Batuhan, Güvemli, (2006), “Osmanlı İmparatorluğu’ndan Cumhuriyete Muhasebe Düşüncesinin Gelişimi”, *Mali Çözüm Dergisi*, ISMMO Yayınları, Sayı. 76. (42-57).
- Güvemli, Oktay, Cengiz, Toraman, Batuhan, Güvemli, (2014), *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet Muhasebesi*, Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu Yayını, OHEM İletişim Bas. Yay. Ltd. Şti., Ankara.
- Özcan Abdülkadir (1988), *Türkiye Diyanet Ansiklopedisi*, www.diyaretislamansiklopedisi.com, (10.01.2015).
- Shay Mary, Lucille (2009), *Lale Devri ve Sonrası (1720-1734)-Venedik Balyoslarının Bakışıyla Osmanlı İmparatorluğu*, çev.: Münir Akın, Ark Kitapları, 1.Baskı, İstanbul.

T.C. Başbakanlık Osmanlı Devlet Arşivleri, C. DH. Kod ve 6024 Nolu Dosya, Hicri 6 Receb 1137 (Miladi 21 Mart 1725) Tarihli Sadrazam ve Harem Dairesi Muhasebe Müfredat Defterine Ait Kayıt Örneği.

Uzunçarşılı İsmail Hakkı (1988), *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Ek1: C. DH. Kod ve 6024 Nolu Dosya, Hicri 6 Receb 1137 (Miladi 21 Mart 1725) Tarihli Sadrazam ve Harem Dairesi Muhasebe Müfredat Defterine Ait Kayıt Örneği.

The image shows a handwritten ledger book with multiple columns of text and numbers in Ottoman Turkish script. The entries are organized into columns, with some entries written in red ink. The text includes various names, titles, and numerical values, likely representing financial transactions or accounts. The pages are filled with dense handwriting, and there are some annotations and corrections visible at the bottom of the pages. The overall appearance is that of a historical document used for record-keeping in a government or administrative office.